

DIMITRIE CANTEMIR - PRINȚ AL CULTURII ROMÂNEȘTI

ÎN FURTUNA ISTORIEI

Fiu de domn, frate de domn, domnitor el însuși, Dimitrie Cantemir a fost o personalitate complexă în frământata epocă de la sfârșitul veacului al XVII-lea și începutul celui de XVIII-lea. D. Cantemir, cel care deschide seria celor patru personalități enciclopedice din cultura românească (fiind urmat de B.P. Hasdeu, N. Iorga și G. Călinescu), a avut o viață zbuciumată și dramatică.

Copilul Dimitrie s-a născut la 26 octombrie 1673 la Iași (sau Galați), fiind al doilea băiat, după Antioh, al unei familii de boieri moldoveni. Tatăl său, Constantin Cantemir (dintr-o familie de răzeși din ținutul Falciului), după ce a slujit în armata poloneză 17 ani, ajunge serdar și domnitor al Moldovei (1685-1693). Mama, Ana, născută Bantaș, nepoată a doamnei Anastasia, soția Ducăi-Vodă, este o femeie cultă, spre deosebire de tată, care, deși bun militar, nu avea știință de carte, căci, după cum ne spune cronicarul I. Neculce, „abia știa să se iscălească”.

Simțind probabil lipsa propriei instrucții, bătrânul Cantemir s-a preocupat să dea copiilor săi, Antioh și Dimitrie, o educație aleasă. El a chemat pentru pregătirea fiilor dascăli din țară și din străinătate, între care și pe renumitul învățat grec Ieremia Cacavelas, teolog poliglot, filosof și predicator, ce studiasse la vestitele universități din Veneția, Leipzig și Viena.

Astfel, Dimitrie capătă, până la plecarea sa din țară, în afară de citit, scris, socotit, elemente de religie creștin ortodoxă, variate și temeinice cunoștințe. Studiază și principalele limbi de cultură din epocă - slavă, greacă și latină. Viața îl va oferi multe surprize, punându-l deseori în fața unor situații neobișnuite, neașteptate, dramatice și chiar aventuroase.

DIMITRIE CANTEMIR

Trimis de tată, în 1688, ca ostatic la curtea sultanului, adolescentul are prilejul să-și continue studiile, la Constantinopol, la un nivel superior, la Înalta școală a Patriarhiei de aici, dar și cu diverși profesori particulari de formație culturală europeană și orientală. Cu o capacitate intelectuală deosebită și o excepțională dorință de cunoaștere, în acest mediu prielnic, tânărul studiază și-și însușește, în aproximativ 20 de ani, cât a stat aici, bogate cunoștințe din domeniul teologiei, istoriei, filosofiei, logicii, geografiei, arhitecturii, muzicii, folclorului, limbilor occidentale și orientale (turca, persana, araba). S-a îndreptat cu predilecție asupra istoriei, culturii și civilizației orientale, în special

cea turco-otomană. I se oferă posibilitatea, fiind printre pușinii străini, să studieze în Biblioteca secretă a sultanului, de unde obține informații de valoare excepțională. Cunoștințele vaste asimilate, capacitatea de a interpreta logic și filosofic evenimentele, spiritul creator i-au permis să realizeze lucrări în domeniul istoriei, civilizației și culturii, într-o viziune originală. Curând devine apreciat de personalitățile clericale ortodoxe, dar și științifice de la Constantinopol ca un tânăr cu o excepțională înzestrare și pregătire intelectuală. În același timp, stabilește legături cu reprezentanți diplomatici ai diferitor țări europene ca Franța, Rusia, Olanda.

În timpul primei domnii a fratelui său, Antioh (1695-1700), Dimitrie Cantemir este trimis în calitate de reprezentant al domnului (capucehaie) la Constantinopol. Frecventând cercurile politice și diplomatice de aici, va avea direct informații despre relații internaționale și politica în imperiu, în țările europene și în țările române.

Mai mult, în 1697, participă în tabăra otomană, la luptele de la Petrovaradin și Zenta, unde austriecii înfrâng oștile sultanului Mustafa al II-lea (1695-1703), faptul confirmându-i concluzia politico-istorică formată deja prin cercetare privind iminenta cădere a puternicului Imperiu Otoman.

Căsătorindu-se în 1699 cu fiica domnului muntean Șerban Cantacuzino, Casandra, se va considera îndreptățit să devină domn al Țării Românești, fapt ce-l va aduce în conflict cu domnitorul Constantin Brâncoveanu (1688-1714) pentru mulți ani. Văzând în D. Cantemir un rival puternic, Brâncoveanu, prin intrigi la Înalta Poartă, obține chiar surghiunirea lui, dar, datorită ambasadorului Franței la Istanbul, devine liber, fapte prezentate și în Istoria ieroglifică. Europa epocii trece prin mari confruntări armate, implicând Rusia și Suedia. În condițiile în care sultanul acordă sprijin regelui suedez, Carol al XII-lea, înfrânt la Poltava de armatele lui Petru cel Mare, se conturează un conflict armat între Rusia și Imperiul Otoman. În aceeași situație, vrând să aibă asigurată subordonarea Moldovei, Poarta va numi la tron, la 14 noiembrie 1710, pe Dimitrie Cantemir, personalitate considerată loială turcilor.

În timpul scurtei domnii (8 luni), ia, pe plan intern, măsuri de întărire a statului. Se preocupă insistent de unirea diferitelor grupări boierești, dezbinată prin intrigi, caută să obțină sprijinul bisericii prin daniile oferite acestora și mănăstirilor și acordă facilități micilor boieri, mazililor, breslașilor și târgoveților. A prezidat în mod curent divanele de judecată, urmărind printr-o atitudine nepărtinitoare să facă dreptate. Având convingerea, pe baza cercetării documentelor, că Imperiul Otoman este în „descreștere”, că Rusia este o mare putere creștină în ascensiune și că existau, astfel, condiții favorabile împlinirii unui vechi „vis” național - eliberarea de sub stăpânirea otomană - primul act major de politică externă al domnitorului D. Cantemir va fi alianța secretă cu Petru I (Tratatul de la Luțk) din 13 aprilie 1711. S-a spus că în cele 17 puncte ale lui, redactate de Cantemir și acceptate de țară, se vedește abilitatea diplomatică a domnitorului, căci se obținea independența și integritatea teritorială a Moldovei; dar problema transformării domniei în monarhie absolută și ereditară pentru dinastia Cantemireștilor a nemulțumit pe boieri, care își vedeau periclitată influența tradițională asupra voievodului.

Bătălia dată la Stănilești din 8-9 iulie 1711 va fi pierdută de alianța moldo-rusă: cei 40.000 de ostași vor fi înconjuțați de uriașa oaste turco-tătară (cca. 200.000 de oameni) și la 12 iulie se va încheia un tratat de pace, prin care armata rusă trebuie să părăsească Moldova.

Țara, apoi, va fi crunt jefuită iar turcii impun pentru mai bine de un veac domnii fanariote, obediente lor.

De acum începe o nouă etapă în viața lui D. Cantemir. Primește de la țară câteva moșii lângă Moscova, întemeind apoi un sat, Dimitrievka. Își reia preocupările științifice.

Devine cunoscut în mediile academice germane prin lucrările despre istoria românilor, precum și despre civilizația orientală turco-arabo-persană. Este ales în 1714 membru al Academiei din Berlin, fiind primul și printre pușinii români care au primit acest titlu.

Formula folosită în Diplomă pentru a-l caracteriza este grăitoare: „filosof între regi, dar și rege între filosofi”. Cantemir a păstrat până la sfârșitul vieții legături cu țara, fie direct, fie prin lucrările elaborate având ca obiectiv Moldova. În Rusia își continuă planurile privind Moldova. Face demersuri pe lângă împărat în dese rânduri pentru a porni un război împotriva turcilor, prilej cu

care s-ar obține și eliberarea Moldovei, acționează pe cale diplomatică pentru realizarea idealurilor în care crede până la sfârșitul vieții, dar condițiile n-au fost favorabile, Rusia neangajându-se acum într-o acțiune directă împotriva turcilor.

Devine în 1719 senator și consilier al lui Petru I. Între 1722-1723 participă la campania „persană” a ambițiosului țar ca șef al Cancelariei de campanie și consilier pe probleme orientale. Diabetul de care suferea se agravează în timpul campaniei și, nu peste mult timp de la întoarcere, va muri la 21 august 1723 la moșia Dimitrievka și va fi înmormântat în biserica ridicată de el la Moscova.

În urma demersurilor lui Nicolae Iorga în 1935, rămășițele omului Dimitrie Cantemir vor fi aduse, în sfârșit, în țară și el va fi reînsmormântat, așa unde era firesc să-i fie locul de veci, la biserica Trei Ierarhi din Iași.

Deși a trăit puțin (50 de ani), opera lui este vastă și complexă, căci a început să scrie de timpuriu, din adolescență, dovedind o inteligență și o capacitate creatoare ieșite din comun. Redactează la 15 ani (în 1698) un eseu profund (Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul) pe tema moral-filosofică a contradicției dintre spirit și materie, mult dezbătută în vreme. În 1700 scrie la Constantinopol, în latinește, o complexă lucrare filosofică, Imaginea științei sacre, unde dezbate probleme de metafizică și etică, pornind de la dogmele bisericii ortodoxe.

Pentru a susține drepturile moldovenilor, realizează diferite lucrări cu o bogată informație de factură științifică la nivelul epocii. Geneza românilor (susținând însă greșit originea romană a poporului) și continuitatea lor este prezentată în Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor, autorul dovedind, prin numeroasele surse folosite, vasta-i erudiție. Țara, formele de relief, bogățiile și frumusețile patriei, locuitorii, limba și tradițiile naționale le găsim înfățișate în Descriptio Moldaviae (1916), scrisă la cererea Academiei din Berlin.

Două lucrări despre Imperiul Otoman atrag atenția. În Incrementa atque decrementa Aulae Othomannicae (Creșterea și descreșterea Curții Otomane) - 1716, pe baza informațiilor, în primul rând, din Biblioteca secretă a sultanului și folosind o viziune evoluționistă în istorie, modernă pentru timpul său, ajunge la concluzia „decăderii” imperiului, idei conturate cu ani în urmă și care au stat la baza hotărârii ca domn de a se alia cu Rusia ortodoxă pentru a obține eliberarea Moldovei. Cartea sistemii sau starea religiei mahomedane, tipărită în rusește în 1722, scrisă la cererea țarului, dovedește aceeași profundă erudiție și cunoaștere a realităților turcești.

Acțiunile lui D. Cantemir pentru libertate și independența Moldovei răzbat și în lucrarea literară Istoria ieroglică (redactată în 1705), primul nostru roman medieval de tip alegoric. Autorul creează un vast tablou al societății feudale din Moldova și Țara Românească anilor 1703-1705, în centru aflându-se lupta dintre Cantemirești și Brâncovenești. Narațiune alegorică și pamflet politic, proza excelează prin portretele grotești caricaturizate ale adversarilor, prin elementele de elegie și bocet introduse pentru prima dată la noi într-un text cult, prin limbajul popular suculent folosit în multe secvențe.

Poliglot (cunoscător a zece limbi), erudit, cărturar enciclopedic, istoric, primul nostru filosof, geograf, orientalist, muzician (creator al unui sistem de note pe baza alfabetului arab), scriitor, cărturar enciclopedic, Dimitrie Cantemir își depășește contemporanii. Pentru epoca sa, el este unul dintre cei mai valoroși creatori din cultura universală, impunându-se ca ultimul mare umanist european.

În celebra sa Istorie a literaturii române, G. Călinescu îi face o subtilă caracterizare omului cu o fizionomie complexă și neobișnuită: „Voievod luminat, ambițios și blazat, om de lume și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar, mânuitor de oameni și mizantrop, iubitor de Moldova lui după care tânjește și aventurier, cântăreț în tambură țarigrădean, academician berlinez, prinț rus, cronicar român, Dimitrie Cantemir este Lorenzo de Medici al nostru”.

Dimitrie Cantemir rămâne în istoria noastră ca om politic și domnitor animat de idealul libertății naționale, dar și ca un remarcabil cărturar. El a fost, în adevăratul sens al cuvântului, un prinț al culturii românești în furtuna unei istorii zbuciumate naționale și europene de la granița veacurilor XVII și XVIII.

INDEPENDENȚA ROMÂNĂ

*Independența
prin Cultură*